

забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкту управління. Визначено, що під час аналізу внутрішніх факторів управління підприємством слід використовувати поняття «механізм управління підприємством», зовнішніх – «механізм взаємодії з іншими підприємствами і організаціями».

Механізм управління являє собою комплексну систему управління, складовими частинами якої є конкретні механізми управління (економічний, організаційний, соціальний, правовий та ін.), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване й ефективне функціонування єдиної системи управління підприємством. Встановлено, що основою ефективного функціонування будь-якого механізму є узгоджена, цілеспрямована, взаємодоповнююча дія всіх його складових частин, особливо в нестійкому середовищі. Отже, загальні теоретичні та практичні положення щодо побудови механізму управління можна застосовувати в процесі розробки механізму управління окремими напрямками господарської діяльності. Таким чином, розгляд механізмів управління має відбуватися не з позиції визначення їх функцій, а в контексті обґрунтування стратегії суспільно-ефективного розвитку підприємства та її реалізації в усіх різноманітних аспектах. До основних з них, які співпадають з основними видами діяльності підприємства в сучасному глобальному і національному конкурентному середовищі, відносяться: орга-

нізаційний, виробничо-технічно-технологічний, інноваційно-інвестиційний, податковий, маркетинговий, зовнішньоекономічний, соціальний, екологічний та інші механізми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безкоровайна Л.В. Теоретичні основи організаційно-економічного механізму ефективної діяльності товаровиробника / Л.В. Безкоровайна // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2005. – Вип. 201. – С. 624–631.
2. Козаченко А.В. Економічна безпека підприємства. Сутність і механізм забезпечення : [монографія] / А.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, А.Н. Лещенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
3. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2001. – 401 с.
4. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман ; пер. с фр. ; общ. ред. Н.И. Хрустальной. – М. : Прогресс, Универс, 1993. – С. 13–14.
5. Кушлин В.И., Чичканов В.П. Энциклопедический словарь. Современная рыночная экономика. Гос. Регулирование экон. процессов / В.И. Кушлин, В.П. Чичканов. – М. : РАГС, 2004. – 744 с.
6. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / С.В. Мочерний [та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
7. Пономаренко В.С. Концептуальні основи економічної безпеки : [монографія] / В.С. Пономаренко, С.В. Кавун ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : ХНЕУ, 2008. – 255 с.
8. Садеков А.А. Управление предприятием в условиях кризиса : [монография] / А.А. Садеков, В.В. Цурик. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.

УДК 338.124.4

Мовчан Т.А.
студентка

Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Демчук Н.І.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів*

Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІНДИКАТОР РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто основні аспекти категорії «конкурентоспроможність». Вивчено взаємозв'язок між конкурентоспроможністю та економічною безпекою окремих суб'єктів господарювання. Проаналізовано понятійний апарат дефініції «економічна безпека».

Ключові слова: економічна безпека, індикатор, конкурентоспроможність, підприємство.

Мовчан Т.А., Демчук Н.І. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ИНДИКАТОР УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассмотрены основные аспекты категории «конкурентоспособность». Изучена взаимосвязь между конкурентоспособностью и экономической безопасностью отдельных субъектов хозяйствования. Проанализирован понятийный аппарат дефиниции «экономическая безопасность».

Ключевые слова: экономическая безопасность, индикатор, конкурентоспособность, предприятие.

Movchan T.A., Demchuk N.I. THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES AS INDICATOR OF ECONOMIC SECURITY

The article the main aspects of the category of «competitiveness» are considered. The relationship between competitiveness and economic security of individual entities is studied. The conceptual framework of the definition «economic security» is analyzed.

Keywords: economic security, indicator, competitiveness, enterprise.

Постановка проблеми. Одним із напрямів досліджень економічної науки, що відповідає найважливішим потребам сучасності, є економічна безпека діяльності підприємств. Систематичний пошук відповідей на питання, які пов'язані з економічною

безпекою суб'єктів підприємництва, викликає зацікавленість із боку вчених і практиків-управлінців, політиків, підприємців. Це пояснюється визнанням домінуючої ролі економіки в забезпеченні внутрішньої та зовнішньої безпеки суб'єктів господарювання.

Сучасні підходи до розуміння сутності економічної безпеки та формування відповідних стратегій управління не вичерпують усієї складності такого системного явища. Наприклад, розгляд індикаторів визначення рівня економічної безпеки є важливим напрямом вивчення, оскільки метою економіки є задоволення потреб населення за протистояння нестабілізуючій дії факторів, які утворюють загрозу нормальному розвитку країни. Одним із таких індикаторів може бути конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню та розвитку загальної теорії та практики забезпечення і регулювання економічної безпеки відводиться значне місце в працях багатьох відомих українських та зарубіжних учених, зокрема: В.М. Геєця, В.А. Ілляшенко, В.І. Мунтіяна, О.Ф. Новикової, Є.О. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенко, О.С. Поважного, Г.П. Ситника, В.Т. Шлемко. Значним внеском у розвиток науки управління економічною безпекою підприємства є праці таких українських учених, як: Т.Н. Гладченко, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, В.П. Пономарьов.

Мета статті полягає у розгляді основних аспектів категорії «конкурентоспроможність», вивченні взаємозв'язку між конкурентоспроможністю та економічною безпекою окремих суб'єктів господарювання, аналізі понятійного апарату дефініції «економічна безпека».

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття економічної безпеки можна розглядати за двома напрямками: з одного боку, це забезпечення державою економічної безпеки залежним від неї суб'єктам, а з іншого – забезпечення економічної безпеки держави цими суб'єктами. І ці два напрями є взаємопов'язаними та доповнюють один одного. Історичний досвід свідчить, що приватний бізнес, підприємці та громадяни стають більш зацікавленими у зміцненні держави (крім диктаторських та тоталітарних режимів) та захисті її інтересів, якщо ефективніше розвивається економіка країни.

У розвинутій ринковій економіці держава не тільки гарантує суспільству дотримання принципів свободи підприємництва, свободи конкуренції та особистої свободи – вона є водночас і надійною опорою у світовій інтеграції. Із таким твердженням можна погодитися, зважаючи на те, що питання економічної безпеки стає найбільш популярним саме в складні для економіки держави періоди, коли посилюється диференціація суб'єктів господарювання за фінансовою складовою [4, с. 44].

Економічна безпека являє собою динамічний інститут, який, використовуючи свої економічні та політичні властивості в ринковій системі господарювання, виконує функції забезпечення ефективної економічної діяльності всіх підрозділів та підсистем, функції по формуванню та підтримці відповідної конкурентоспроможності та функції захисту економічних інтересів [4, с. 45].

Економічні категорії – конкурентоспроможність та економічна безпека – як характеристики економічної системи перебувають у тісній взаємодії, котра в умовах глобалізації набуває додаткових акцентів. Конкурентоспроможність може розглядатися як безпосередній індикатор рівня економічної безпеки, оскільки остання є одним із базисних напрямів державної політики здійснення національної безпеки, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення.

Зростання зацікавленості до вивчення такої категорії, як «конкурентоспроможність», пояснюється

ускладненням взаємозв'язків та взаємозалежності фірм і компаній різних країн, між якими сформовано коопераційні зв'язки. Якщо конкурентоспроможність розглядати як критерій і мету розвитку економічної системи, тоді економічна безпека являє собою необхідну умову для її існування та розвитку.

Найбільш сприятливою є ситуація, коли відповідні характеристики факторів мікрорівня як індикаторів конкурентоспроможності та економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання створюють водночас високу конкурентоспроможність та достатній рівень економічної безпеки країни.

У самому загальному вигляді під конкурентоспроможністю розуміють наявність властивостей, що створюють переваги для суб'єкта економічної діяльності (конкурентної боротьби). Носіями конкурентних переваг можуть бути різні предмети або категорії конкурентоспроможності: види продукції, окремі підприємства й організації або їх групи, які утворюють галузеві або конгломератні об'єднання, і, нарешті, окремі країни або їх об'єднання (регіональні, політичні, етнокультурні), що ведуть конкурентну боротьбу за лідерство в різних сферах міжнародних економічних відносин [8, с. 11].

Конкурентні переваги зазвичай досягаються певними групами факторів, серед яких основними є:

- ресурсні – володіння ресурсами особливої якості або кількості;
- операційні – характеризують ступінь або ефективність використання наявних ресурсів;
- програмно-стратегічні – наявність стратегії розвитку суб'єкта – носія конкурентних переваг та якості цієї стратегії.

Перші дві переваги є цілком традиційними і пов'язані між собою тим, що наявність ресурсів є основою для ефективного їх використання, оскільки накопичені основні виробничі фонди і кваліфіковані кадри дають змогу підприємствам ефективно використовувати ці природні ресурси. Роль програмно-стратегічної переваги визначається тим, що в умовах глобалізації економіки конкурентна боротьба фактично перетворюється у боротьбу стратегій на всіх рівнях. Відтак, стратегічний компонент стає провідною характеристикою конкурентоздатності, оскільки пов'язаний із формуванням і використанням такого потенціалу ринкового суб'єкта, ефективний розвиток і реалізація якого можуть бути здійснені тільки відповідно до стратегії, що розроблена заздалегідь.

Формування конкурентних переваг між собою тісно пов'язане, однак саме ця обставина сьогодні далеко не завжди враховується, тому зазвичай конкурентоспроможність розглядається тільки на мікро- і макrorівні, де під мікрорівнем розуміється рівень підприємства, а макrorівню відповідає країна. Такий підхід має право на існування, однак у ньому фактично зникає конкурентоспроможність товарів – той рівень, на якому кожний покупець (споживач), приймаючи рішення щодо покупки товару, підтверджує його конкурентоспроможність практично щодня, тобто товарний світ, хоча він генетично і створюється підприємствами, компаніями та фірмами, але має свою специфіку, яка виявляється у впливах на нього споживача. До того ж за конкуренції товарів, тобто виявленні їхніх переваг покупцями, останні часто цікавлять не стільки, хто їх зробив (сучасною ринковою мовою – бренд), скільки їх реальні якості і ціна. Хоча відносно багатьох товарів виробник і його бренд для покупця мають дуже велике значення, і цей зв'язок має тенденцію до зростання в міру зміни ролі споживачів на ринку [8, с. 12].

Конкурентоспроможність, з одного боку, відображає вимоги ринку, а з іншого – орієнтує суб'єкти конкурентної боротьби на здійснення активних дій щодо завоювання ринкових позицій, їх утримання, зміцнення й розширення. Зазначена характеристика орієнтує економічних агентів на більш активну або навіть більш агресивну – у позитивному сенсі – діяльність [8, с. 13].

Варто зазначити, що існування єдиного визначення терміну «конкурентоспроможність» неможливе, що пояснюється різним трактуванням даної дефініції науковцями і дослідниками.

На думку певних науковців, конкуренція виступає як особливий вид взаємовідносин між людьми, організаціями або підприємствами, територіями і характеризується боротьбою за кращі позиції на ринку. Як відзначають дослідники, предметом конкуренції є товар, і те, наскільки даний товар відповідає потребам і вимогам споживачів, буде визначати їх прихильність та відданість [3, с. 54; 5, с. 47; 7, с. 51].

Окремі дослідники визначають, що конкурентоспроможність підприємств залежить від рівня конкурентоспроможності продукції. До того ж конкурентоспроможність підприємства розглядається як відносний параметр, який характеризує відмінності розвитку підприємства порівняно з конкурентами [3, с. 55; 7, с. 50].

Конкурентоспроможність включає ефективність як складову категорію та описує складні взаємозв'язки суб'єктів господарювання, окремих фірм і корпорацій, їх галузевих об'єднань і національних господарств окремих країн. Ефективність є відношенням витрат до результатів, що показує, наскільки результативно передбачається використовувати наявні в розпорядженні суб'єкта конкурентної боротьби ресурси. Тобто конкурентоспроможність виражає потенціал, здатність до ведення успішної конкурентної боротьби, проте який може бути і нерезалізованим [8, с. 20].

Особливим є те, що конкурентоспроможним у принципі може бути й малоефективний ринковий суб'єкт, оскільки конкурентоспроможність може досягатися не тільки продуктивним поліпшенням своїх власних характеристик, але й шляхом використання різноманітних заходів із блокування розвитку конкурентів. Дослідники визначають, що деструктивні заходи, так звані «інституціональні пастки», нерідко можуть забезпечити стійкі лідируючі позиції підприємству на певний строк [2, с. 53].

Ступінь захисту, що забезпечується підприємствами від аналогічних заходів, значною мірою визначає рівень їх конкурентоспроможності, яка в такому контексті спрямована на забезпечення економічної безпеки (підприємства або країни) [8, с. 20].

Тому зазвичай конкурентоспроможність включає поняття економічної безпеки, без забезпечення якої ні окрема фірма, ні країна не можуть зберігати ефективні ринкові позиції тривалий час в умовах сучасної світової економіки. Особливої важливості цей фактор набуває під час оцінки конкурентоспроможності країни (тобто на макрорівні), оскільки між країнами в цьому відношенні практично поки ще не створене єдине правове поле.

Отже, поняття конкурентоспроможності де-факто включає поняття ефективності й доповнюється тим, що вимагає забезпечення економічної безпеки, оскільки навіть високоефективний економічний суб'єкт, не забезпечений необхідним рівнем захисту від конкурентів, ще не може вважатися конкурентоспроможним. Якщо не побудована система такої

безпеки, конкурентні переваги його не врятують і більш того – можуть бути використані конкурентами. Тому, на думку дослідників, конкурентоспроможність інтегрує в собі ефективність і безпеку [8].

Серед безлічі факторів, що визначають підходи до вирішення проблеми економічної безпеки, виділяють два. Перший – це стан національної економіки, рівень її конкурентоспроможності. Другий – загострення конкуренції у світовому господарстві, боротьба за відповідне місце у світовому економічному табелі про ранги. Звідси випливає, що в усіх випадках фактор часу відіграє вирішальну роль, тому що не можна забезпечити економічну безпеку взагалі. У певний час і в певних умовах знаходиться адекватне для цього періоду рішення цієї проблеми для конкретної країни [4].

Певні дослідники вважають, що основу економічної безпеки заклав академік Л. Абалкін, який розумів під цим поняттям «...сукупність умов та чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення» [1]. Вчений трактував економічну безпеку як інститут управління. Погоджуючись з С.А. Афонцевим, він визначив структуру функцій категорії «економічна безпека», яка складалась із трьох частин: економічної стабільності, незалежності, стійкості національної економіки. Своєю чергою, національна економіка припускає створення гарантій та надійних умов для підприємництва, захист власності і здатності до прогресу та саморозвитку. Таким чином, Л. Абалкін зробив значний внесок у методологію та теорію розв'язання проблеми «економічної безпеки» на рівні держави.

Економічна безпека, на думку авторів монографічного дослідження «Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення», у найбільш загальному вигляді являє собою такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.

Близьку за змістом дефініцію поняття «економічна безпека» дає Г. Пастернак-Таранушенко [6]: «Економічна безпека – це стан держави, в якому є забезпечена стабільність її існування, забезпечені найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави».

Більш розгорнуту, конкретизовану дефініцію поняття «економічна безпека» дає Є.О. Олейников [9]. Сутність економічної безпеки він визначає як такий стан економіки й інститутів влади, за яким забезпечений гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності.

Зазначимо, що підприємством є суб'єкт, який являє собою певну економічну систему, характеризується виробничо-технічною, економічною та організаційною єдністю, та у вартісному вираженні може бути оцінений як сукупність його матеріальних і нематеріальних ресурсів.

Відповідно, найбільш повноцінним та прийнятним визначенням сутності економічної безпеки є такий стан функціонування, за якого підприємство та

його продукція є конкурентоспроможними на ринку та водночас гарантується: найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування. Відповідно, головною метою реалізації заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування, а завданнями такої роботи є: досягнення мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів; запобігання руйнівному впливу зовнішнього середовища; зміцнення фінансової стійкості і платоспроможності; охорона комерційної таємниці та інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу.

Отже, важливим завданням для забезпечення ефективності функціонування сучасних підприємств є посилення захисту як окремих суб'єктів господарювання, так і країни в цілому. Ринкові умови господарювання сприяють зростанню ризиків під час здійснення підприємницької діяльності, тому вирішення питань, що пов'язані з економічною безпекою діяльності підприємств, є невідкладними заходами. Роль економічної безпеки підприємства є визначальною у зміцненні безпеки всієї національної економіки, тому забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання є важливим завданням, що дасть змогу створити необхідні умови для захисту від загроз, небезпек, викликів зовнішнього світу.

Висновки. Конкурентоспроможність являє собою наявність властивостей, що створюють переваги для суб'єкта економічної діяльності, носіями яких можуть бути види продукції, підприємства й організації або їх групи, окремі країни або їх об'єднання. Конкурентоспроможність підприємств залежить від рівня конкурентоспроможності продукції та розглядається як відносний параметр, який характеризує

відмінності розвитку підприємства порівняно з конкурентами.

Конкурентоспроможність підприємств може бути використана для визначення рівня економічної безпеки, оскільки підвищення зазначеної характеристики спрямовано на забезпечення економічної безпеки.

Аналіз категоріального апарату дефініції «економічна безпека» дав змогу визначити, що вивчення зазначеної категорії викликає значну зацікавленість науковців і розглядається як базис для забезпечення розвитку, стабільності, підтримки національних інтересів країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 17–26.
2. Вечканов Г.С. Глобализация и социально-экономическая безопасность России / Г.С. Вечканов // Вестник ИНЖЭКОНА. Серия «Экономика». – 2005. – Вып. 2(7). – С. 53–61.
3. Герасимчук В.І. Маркетинг: теорії і практика : [навч. посіб.] / В.І. Герасимчук. – Київ : Вища школа, 1994. – 328 с.
4. Григорук С.С. Ефективність системи управління сучасного підприємства як фактор його безпеки / С.С. Григорук // Держава та регіони. – 2005. – № 2. – С. 43–47. – (Серія: економіка та підприємництво).
5. Покропівний С.Ф. Економіка підприємства / С.Ф. Покропівний. – К.: КНЕУ, 2002. – 608 с.
6. Пастернак-Таранушенко Г.А. Історія виникнення та розвитку науки про економічну безпеку держави / Г.А. Пастернак-Таранушенко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 4. – С. 2–7.
7. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – СПб.: Вільямс, 2000. – 350 с.
8. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри) : [монографія] / М.А. Хвесик [та ін.]. – К., 2010. – 309 с.
9. Экономическая и национальная безопасность / Под ред. Е.А. Олейникова. – М.: Экзамен, 2004. – 768 с.